

Anadolu'dan Düşünceye: Yerli Bir Felsefenin İmkânı

Hüseyin Çaldak¹

Özet

Bu makale, Anadolu'nun tarihsel ve kültürel mirasından beslenen yerli bir felsefenin imkânını, felsefenin evrensellik-yerellik tartışmaları bağlamında ele almaktadır. Çalışmada, Anadolu'nun Antik Yunan'dan İslam düşüncesine, tasavvuftan modern Türk düşüncesine uzanan düşünce birikimi göz önünde tutularak bu birikimin çağdaş felsefi sorunlara nasıl özgün katkılar sunabileceği tartışılmaktadır. Makale, yerli felsefe fikrinin ne Batı karşıtlığına ne de kültürel kapanmaya indirgenemeyeceğini aksine evrensel felsefeyle diyalog hâlinde gelişebilecek tahkikî bir düşünme biçimi olduğunu savunmaktadır.

GİRİŞ

Felsefe, insanın varlık, bilgi ve değer alanlarına yönelik köklü sorgulamasıdır. Ancak bu sorgulama, hiçbir zaman tarihsiz ve mekânsız bir etkinlik değildir. Her felsefi gelenek, ortaya çıktığı kültürel, tarihsel ve toplumsal bağlamdan beslenir. Bu nedenle “evrensel” olduğu kabul edilen düşünce biçimlerinin dahi belirli bir yerlilik zemininden neşet ettiği söylenebilir. Antik Yunan felsefesi, Avrupa modern düşüncesi ya da Doğu'nun hikmet merkezli gelenekleri, kendi coğrafyalarının ve tarihsel deneyimlerinin ürünüdür.

Bu bağlamda şu soru önem kazanmaktadır: Anadolu topraklarından beslenen, kendi tarihsel ve kültürel dinamiklerinden doğan yerli bir felsefe mümkün müdür? Bu soru yalnızca akademik bir problem değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve düşünsel özgünlük arayışının da bir ifadesidir. Yerli felsefe fikri, kapalı bir milliyetçiliği değil, evrensel düşünceye Anadolu'nun özgün bir katkı sunma imkânını ifade eder.

1 Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, hcaldak, ORCID ID: 0000-0003-2390-3862

Bu çalışmanın amacı, Anadolu'nun düşünce mirasını felsefi bir zeminde ele almak, modern Türk düşünürlerinin yerlilik tartışmalarını değerlendirmek ve tasavvuf-irfan geleneğinin çağdaş felsefi problemlerle ilişkisini kısaca ortaya koymaktır. Çünkü bu konu bir çalışmanın alanının çok üstünde bir konudur. Çalışmanın temel iddiası, Anadolu merkezli bir felsefenin evrensel düşünceyle çatışmak yerine onunla tahkikî bir diyalog kurabileceğidir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı kavramsal ve yorumlayıcı bir felsefe incelemesidir. Araştırmada tarihsel-felsefi metin analizi yöntemi kullanılmış Antik Yunan, İslam düşüncesi, tasavvuf ve modern Türk düşüncesine ait metinler temelinde değerlendirilmiştir. Metodolojik yaklaşım, yerli felsefe fikrini normatif bir öneri olarak değil, tarihsel ve kavramsal bir imkân alanı olarak ele almayı amaçlamaktadır.

1. Felsefede Evrensellik ve Yerellik Problemi

Felsefede evrensellik iddiası, düşüncenin tüm insanlığa hitap eden, zaman ve mekân üstü genel geçer doğrular üretebilme kapasitesine sahip olduğu varsayımına dayanır. Bu varsayım, özellikle Antik Yunan'dan itibaren felsefenin kendisini *logos* temelli rasyonel bir etkinlik olarak konumlandırmasının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Evrensellik, bu anlamda felsefenin yalnızca belirli bir topluma ya da kültüre değil, insan aklının kendisine seslendiği iddiasını ifade eder. Ancak modern dönemde bu iddia, düşüncenin tarihsel ve kültürel bağlamlardan gerçekten bağımsız olup olamayacağı sorusu etrafında ciddi biçimde sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu sorgulamanın en güçlü biçimde dile getirildiği alanlardan biri hermenötik felsefedir. Hans-Georg Gadamer'in geliştirdiği felsefi hermenötik yaklaşım, anlamının hiçbir zaman saf, öncülsüz ya da bağsamsız bir faaliyet olmadığını vurgular. Gadamer'e göre anlama, her zaman belirli bir gelenek, tarih ve dil ufku içerisinde gerçekleşir dolayısıyla öznenin anlamaya yönelirken tamamen "tarafsız" ya da "nesnel" bir konumda bulunması mümkün değildir (Gadamer, 2009). Bu yaklaşım, felsefi bilginin evrensellik iddiasını bütünüyle geçersiz kılmadan, onun tarihsel koşullanmışlığını görünür kılarak evrenselliği yeniden düşünmeyi zorunlu hâle getirir.

Bu tartışma hattı, Wilhelm Dilthey ile başlayan ve Gadamer ile derinleşen hermenötik düşüncenin, evrensellik iddiasını mutlak bir şekilde reddetmek yerine, onu tarihsel bilinç temelinde yeniden temellendirdiğini göstermektedir. Dilthey, insan bilimlerinin doğa bilimlerinden farklı olarak anlamaya dayalı bir yapıya sahip olduğunu savunurken, tarihsel yaşam formlarının düşüncenin asli zemini olduğunu ileri sürer. Gadamer ise bu tarihsel bilinci daha da radikalleştirerek, anlamının öznesinin de tarihin

içinde konumlandığını ortaya koyar. Böylece evrensellik, soyut ve zamansız bir ilke olmaktan ziyade, tarihsel deneyimlerin içinden süzülen bir anlam ufku olarak kavranır (Çaldak, 2019).

Yerellik kavramı ise çoğu zaman evrenselliğin karşıtı gibi düşünülmüş yerel olan, sınırlı, bağlama hapsolmuş ve genelleştirilemez bir düşünme biçimi olarak değerlendirilmiştir. Oysa çağdaş felsefede bu ikili karşıtlığın giderek aşılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle ahlak felsefesi ve siyaset felsefesi alanlarında etkili olan Charles Taylor ve Alasdair MacIntyre gibi düşünürler, insanın ahlaki ve felsefi kavrayışlarının soyut akıl yürütmelerden ziyade belirli yaşam biçimleri, anlatılar ve gelenekler içinde şekillendiğini savunurlar. MacIntyre, ahlaki rasyonelliğin ancak gelenek içi bir süreklilik içerisinde anlam kazanabileceğini ileri sürerken (MacIntyre, 2001), Taylor da kimlik ve değer anlayışlarının kültürel ve tarihsel bağlamlardan bağımsız düşünülemediğini vurgular (Taylor, 1989).

Bu perspektiften bakıldığında, yerellik artık evrenselliğin alternatifi değil, onun kurucu unsurlarından biri olarak anlaşılmaktadır. Evrensel olan, belirli kültürel tecrübelerin dışlanmasıyla değil aksine bu tecrübelerin diyaloglu bir ilişki içinde düşünülmesiyle inşa edilir. Dolayısıyla yerli felsefe fikri, evrensel aklın reddi anlamına gelmediği gibi, düşüncenin içe kapanması ya da kültürel özcülüğe indirgenmesi şeklinde de yorumlanamaz. Yerli felsefe, evrenselliğin tekil tarihsel ve kültürel deneyimler aracılığıyla somutlaştığı fikrinin doğal bir uzantısıdır.

Bu bağlamda Anadolu merkezli bir felsefe arayışı, felsefeyi yalnızca ithal edilmiş kavram ve sorunlar üzerinden sürdürmek yerine, Anadolu'nun tarihsel tecrübesini, irfan geleneğini, tasavvufi düşüncüyü ve çok katmanlı kültürel mirasını felsefi bir sorgulamanın meşru zemini olarak kabul eder. Böyle bir yaklaşım, evrensel felsefeyle çatışmak yerine onunla diyalog kurmayı amaçlar. Anadolu düşüncesi, bu diyalog içinde hem kendi tarihsel tecrübesini görünür kılar hem de evrensel felsefi tartışmalara özgün katkılar sunma potansiyeline sahiptir.

2. Anadolu'nun Antik Dönem Düşünce Mirası

Anadolu, felsefenin tarih sahnesine çıktığı en önemli coğrafyalardan biri olmasının ötesinde, düşünmenin belirli bir tarzının tarihsel olarak kök saldığı özgün bir zemini temsil eder. Miletli Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes ile başlayan İyonya düşüncesi, mitolojik açıklamaları aşarak doğayı akıl yoluyla kavrama çabasını merkeze almış bu yönüyle yalnızca Antik Yunan felsefesinin değil, Anadolu merkezli bir düşünce geleneğinin de ilk örneklerini ortaya koymuştur. Bu durum, Anadolu'nun felsefe tarihinde

edilgen bir aktarım alanı değil, kurucu bir düşünce mekânı olduğunu göstermektedir.

Yerli felsefe tartışmaları bağlamında temel soru, felsefenin evrensel iddiaları ile onun ortaya çıktığı tarihsel ve kültürel bağlam arasındaki ilişkinin nasıl kavranacağıdır. Bu açıdan bakıldığında, İyonya filozoflarının düşüncesi, belirli bir coğrafyanın, sosyo-kültürel etkileşim ağlarının ve tarihsel koşulların ürünü olarak şekillenmiştir. Anadolu'nun Doğu ile Batı arasında bir geçiş bölgesi olması, farklı bilgi geleneklerinin karşılaşmasına ve eleştirel bir zihniyetin doğmasına imkân tanımıştır. Yani, İyonya felsefesi, tek bir uygarlığın iç dinamiklerinden ziyade, çok yönlü kültürel temasların doğurduğu bir düşünce biçimidir (Arslan, 2016).

Bu bağlamda Anadolu'da ortaya çıkan felsefi düşünce, yerellik ile evrensellik arasındaki gerilimin erken bir örneğini sunar. İyonya filozofları, yaşadıkları coğrafyanın somut deneyimlerinden hareketle evrene dair genel ve tümel ilkeler ortaya koymuşlardır. Copleston'un da belirttiği gibi, "İyonya filozoflarının başarısı, yerel gözlemlerden evrensel açıklama ilkelerine ulaşabilmiş olmalarında yatar" (Copleston, 1993). Bu durum, yerli bir zeminde filizlenen düşüncenin evrensel bir nitelik kazanabileceğini açıkça göstermektedir.

Günümüzde yerli felsefe tartışmaları çoğu zaman felsefenin evrenselliği ile yerelliği arasında bir karşıtlık varsayımına dayanır. Oysa Anadolu'nun antik düşünce mirası, bu ikili karşıtlığın zorunlu olmadığını göstermektedir. İyonya felsefesi, yerel bir tarihsel bağlam içinde doğmuş ancak ürettiği kavramlar ve yöntemler aracılığıyla evrensel bir düşünce ufku oluşturmuştur. Bu yönüyle Anadolu felsefesi, evrenselliğin yerelliği dışlayarak değil, aksine yerel düşünme tecrübeleri üzerinden inşa edilebileceğinin somut bir örneğidir.

Dolayısıyla Anadolu'nun antik dönem düşünce mirası, çağdaş yerli felsefe arayışları açısından yalnızca tarihsel bir referans değil, aynı zamanda metodolojik bir imkân sunmaktadır. Yerli felsefe, geçmiş i romantize eden bir kültürel aidiyet söylemi olarak değil Anadolu'nun tarihsel düşünme pratiklerinden beslenen, eleştirel, çoğulcu ve evrensel iddialara açık bir felsefe yapma biçimi olarak yeniden kavranabilir. Bu perspektiften bakıldığında, Anadolu felsefesi, evrensel felsefeye alternatif değil onun yerel bir kökten beslenen asli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

3. İslam Düşüncesi ve Anadolu İrfanı

Ortaçağ'da Anadolu, yalnızca siyasî ve ticari yolların kesiştiği bir coğrafya değil, aynı zamanda İslam düşüncesinin özgün biçimde yoğrulduğu

entelektüel bir merkez hâline gelmiştir. Selçuklu ve erken Osmanlı dönemlerinde kurulan medreseler, İslam düşüncesinin farklı disiplinlerinin bir arada ele alındığı çok yönlü bilgi mekânları olarak işlev görmüştür. Bu kurumlarda kelim, fıkıh, mantık ve tasavvuf birlikte okutulmuş teorik bilgi ile ahlaki ve pratik boyut arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Hilmi Ziya Ülken'in de belirttiği üzere, Anadolu'daki düşünce hayatı "yalnızca skolastik bir tekrar değil, farklı bilgi alanlarının irfan potasında kaynaştığı özgün bir tecrübe" sunmaktadır (Ülken, 1946).

Bu bağlamda Anadolu İslam düşüncesinin ayırt edici yönü, bilgiyi salt akli bir faaliyet olarak değil, insanın bütün varoluşunu kuşatan dönüştürücü bir süreç olarak ele almasıdır. Bu yaklaşım, İslam düşüncesi içerisinde özellikle tasavvuf geleneğiyle belirginleşmiş ve Anadolu'da güçlü bir karşılık bulmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Velî gibi mutasavvıflar, bilginin yalnızca zihinsel doğrular üretmekle sınırlı olmadığını, insanın ahlakını, yönelimlerini ve varoluş biçimini dönüştürmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu yönüyle Anadolu irfanı, bilgi ile ahlaki, akıl ile kalbi, teori ile pratiği birbirinden koparmayan bütüncül bir düşünme tarzı ortaya koymuştur.

Yerli felsefe tartışmaları açısından bakıldığında, Anadolu irfanı önemli bir metodolojik imkân sunmaktadır. Zira bu düşünce geleneği, felsefenin evrensel sorularını yerel tecrübe ve tarihsel bağlam içerisinde yeniden yorumlamış soyut kavramsal sistemler üretmekten ziyade insanın anlam arayışını merkeze almıştır. Yunus Emre'nin şiirlerinde dile gelen insan sevgisi, varlıkla barışma ve fanilik bilinci, Anadolu'da gelişen felsefi duyarlılığın halk diliyle ifade edilmiş biçimleri olarak okunabilir. Bu durum, Anadolu düşüncesinin elitist bir felsefe anlayışıyla sınırlı kalmadığını, geniş toplumsal kesimlere nüfuz eden bir düşünme biçimi geliştirdiğini göstermektedir.

Dolayısıyla Anadolu irfanı, yerli felsefenin tarihsel bir örneği olarak değerlendirilebilir. Buradaki "yerlilik", evrensel düşünceye kapanmayı değil evrensel sorunları kendi tarihsel, kültürel ve dilsel bağlamı içinde ele almayı ifade etmektedir. Anadolu'da şekillenen İslam düşüncesi, bu yönüyle evrensel İslam felsefesinin yerel bir yorumu olmanın ötesine geçerek, özgün bir düşünce üslubu ortaya koymuştur.

4. Tasavvuf ve Felsefenin Kesişim Noktası

Tasavvuf, Anadolu düşüncesinin en güçlü ve en belirleyici damarlarından biridir. Tasavvufi epistemolojiye göre bilgi, yalnızca nesnel gerçekliğin zihinsel temsili değil insanın kendini ve varoluşunu dönüştürdüğü ahlaki ve ontolojik bir süreçtir. Bu anlayışta bilmek, "olmak"tan ayrı düşünülemez.

Nitekim tasavvuf geleneğinde sıkça dile getirilen “Kendini bilen Rabbin bilir” ilkesi, insanın hakikate ulaşmasının dış dünyadan ziyade içsel tecrübe yoluyla mümkün olduğunu ifade eder (Uludağ, 2001).

Bu yaklaşım, klasik felsefi epistemolojilerden belirgin biçimde ayrılır. Modern anlamda felsefe çoğu zaman bilgi ile değer alanını birbirinden ayırırken, tasavvuf bu ayrımı reddeder. Anadolu tasavvufunda bilgi, ahlaki arınma, nefis terbiyesi ve varoluşsal olgunlaşma ile birlikte düşünülür. Mevlânâ'nın “hamdım, piştım, yandım” sözü, bilginin doğrusal değil, aşamalı ve tecrübeye dayalı bir süreç olduğunu çarpıcı biçimde ifade etmektedir. Bu söz, bilmenin yalnızca öğrenme değil, dönüşme ve hatta benliğin çözülmesi anlamına geldiğini göstermektedir.

İbn Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışı ise Anadolu düşüncesinde felsefe ile tasavvufun kesiştiği en önemli ontolojik zeminlerden birini oluşturur. Varlığı tek bir hakikatin farklı tezahürleri olarak ele alan bu yaklaşım, çokluk ile birlik arasındaki ilişkiyi bütüncül bir çerçevede açıklar. Tasavvuftaki Vahdet-i vücûd öğretisi² “varlığı parçalı ve hiyerarşik bir yapıdan ziyade, anlamlı ve iç içe geçmiş bir bütün olarak kavrayan radikal bir ontoloji” sunmaktadır (Demirli, 2013). Bu ontolojik bakış, Anadolu tasavvufunda yalnızca teorik bir öğreti olarak kalmamış, ahlaki tutumlara ve toplumsal ilişkilere de yön vermiştir.

Yerli felsefe bağlamında değerlendirildiğinde, tasavvufun Anadolu'daki rolü son derece belirleyicidir. Zira tasavvuf, felsefi düşünceyi soyut kavramlar düzeyinde bırakmamış onu yaşanan, tecrübe edilen ve gündelik hayata nüfuz eden bir bilgelik formuna dönüştürmüştür. Bu yönüyle Anadolu felsefesi, akademik felsefeden ziyade “hikmet” merkezli bir düşünme tarzı geliştirmiştir. Hilmi Ziya Ülken'in ifadesiyle, Anadolu düşüncesinde “felsefe, hayatın dışına düşmez bilakis hayatın anlamını derinleştiren bir rehber işlevi görür” (Ülken, 1946).

Sonuç olarak tasavvuf ve felsefenin Anadolu'daki kesişimi, yerli felsefe tartışmaları açısından güçlü bir tarihsel dayanak sunmaktadır. Anadolu düşüncesi, evrensel hakikat arayışını yerel irfan tecrübesiyle birleştirmiş akıl ile kalp, bilgi ile ahlak, teori ile pratik arasında bütüncül bir ilişki kurmuştur. Bu miras, çağdaş yerli felsefe arayışları için yalnızca geçmişe ait bir kültürel birikim değil, aynı zamanda yeniden düşünülmesi gereken canlı bir felsefi imkân olarak değerlendirilebilir.

2 Vahdet-i Vücud anlayışının batı felsefesindeki “Panteizm”den tamamen farklı olduğunu belirtmemiz gerekir.

5. Modern Türk Düşüncesinde Yerli Felsefe Arayışları

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı düşünce dünyası, Batı felsefesiyle yoğun ve kaçınılmaz bir temas sürecine girmiştir. Bu temas, modernleşme ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmış özellikle pozitivizm, rasyonalizm ve Aydınlanma düşüncesi, Osmanlı entelektüel çevrelerinde etkili olmaya başlamıştır. Ancak bu karşılaşma çoğu zaman eleştirel bir süzgeçten geçirilerek içselleştirilmekten ziyade, tercüme ve aktarım faaliyetleriyle sınırlı kalmıştır. Nitekim Batı felsefesinin kavramları, Osmanlı-Türk düşünce dünyasında çoğu zaman kendi tarihsel ve kültürel bağlamlarından kopuk biçimde kullanılmış bu durum düşünsel üretimde özgünlük sorununu beraberinde getirmiştir (Aydın, 2017).

Bu noktada yerli felsefe arayışları, Batı düşüncesine bütünüyle kapanma ya da onu mutlak bir model olarak benimseme ikiliğinin ötesine geçme çabası olarak okunmalıdır. Yerli felsefe, ne salt bir gelenekçilik ne de taklitçi bir modernleşme anlayışıdır aksine, evrensel felsefi sorunları Anadolu'nun tarihsel tecrübesi, kültürel hafızası ve toplumsal gerçekliği üzerinden yeniden düşünme girişimidir. Bu yönüyle yerli felsefe tartışmaları, Anadolu felsefesinin modern dönemdeki devamı olarak değerlendirilebilir.

Ziya Gökalp'in medeniyet-hars ayrımı, bu soruna yönelik teorik bir çerçeve sunması bakımından özel bir öneme sahiptir. Gökalp'e göre medeniyet, evrensel ve aktarılabilir teknik bilgi ve kurumları ifade ederken hars, bir toplumun tarihsel, kültürel ve ahlaki değerlerini kapsar (Gökalp, 1976). Bu ayrım, Batı'dan alınan bilimsel ve felsefi birikimin, yerli kültürel değerlerle çatışmadan nasıl uyumlu hâle getirilebileceği sorusuna cevap arar. Yerli düşüncenin imkânı, tam da bu iki alan arasında kurulacak yaratıcı dengede ortaya çıkabilir. Gökalp'in yaklaşımı, yerli felsefeyi savunurken içe kapanmacı bir tutumdan kaçınması bakımından önemlidir.

Cumhuriyet döneminde yerli felsefe fikri, daha sistematik ve bilinçli bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu ve Mümtaz Turhan gibi düşünürler, felsefenin yalnızca tercüme edilen metinlerle değil, yaşanan toplumsal ve bireysel tecrübeler üzerinden gelişebileceğini savunmuşlardır. Hilmi Ziya Ülken'e göre felsefe, bir toplumun "hayat karşısında aldığı tavrın düşünce düzeyindeki ifadesidir" ve bu nedenle tarihsel ve kültürel bağlamdan kopuk bir felsefi üretim mümkün değildir (Ülken, 1946). Ülken'in bu yaklaşımı, Anadolu'nun tarihsel düşünce mirasını modern felsefi arayışlarla buluşturma çabasının teorik temelini oluşturur.

Nurettin Topçu'nun düşüncesi ise yerli felsefe tartışmalarına güçlü bir etik boyut kazandırır. Topçu'nun "isyan ahlakı" anlayışı, modern dünyanın

araşsal aklına, bireyci ve çıkarıcı insan tasavvuruna karşı geliştirilen bir varoluş ve sorumluluk etiğidir. Bu isyan, anarşik bir başkaldırı değil adalet, merhamet ve hakikat adına gösterilen ahlaki bir duruştur (Topçu, 1998). Topçu'nun düşüncesi, Anadolu tasavvuf geleneğinden beslenerek modern insanın ahlaki krizine cevap üretmeye çalışır. Bu yönüyle onun felsefesi, Anadolu irfanının modern bir yorumu olarak değerlendirilebilir.

Mümtaz Turhan ise yerli felsefe ve yerli düşünce sorununu daha çok bilimsel zihniyet ve kültürel yapı ilişkisi üzerinden ele alır. Turhan'a göre bir toplumda bilimsel düşüncenin gelişebilmesi, o toplumun kültürel değerlerinden bağımsız değildir. Bilimsel zihniyet, ancak kültürel yapı ile uyumlu hâle getirildiğinde kalıcı ve üretken olabilir (Turhan, 1959). Bu yaklaşım, yerli felsefenin yalnızca metafizik ya da etik alanla sınırlı olmadığını bilgi, bilim ve düşünme biçimiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu düşünürlerin ortak paydası, felsefeyi soyut ve evrensel bir kavramlar bütünü olarak değil, yaşanan hayatın içinden doğan bir anlam arayışı olarak görmeleridir. Anadolu felsefesi bağlamında yerli felsefe, bu anlamda bir "tecrübe felsefesi" olarak okunabilir. Tarihsel hafıza, dil, dinî ve ahlaki değerler, toplumsal yapılar ve bireysel varoluş sorunları, bu felsefenin temel malzemelerini oluşturur. Yerli felsefe arayışı, geçmişin düşünce mirasını sorgusuzca yüceltmekten ziyade, onu eleştirel biçimde yeniden yorumlamayı hedefler.

Modern Türk düşüncesinde yerli felsefe arayışları, Anadolu'nun antik düşünce mirası, İslam irfanı ve modernleşme tecrübesinin kesişim noktasında şekillenmiştir. Bu arayış, evrensel felsefeye alternatif olma iddiası taşımaz bilakis evrensel felsefi sorunlara Anadolu'nun tarihsel ve kültürel tecrübesi üzerinden katkıda bulunmayı amaçlar. Bu yönüyle yerli felsefe, modern Türk düşüncesinde tamamlanmış bir proje olmaktan ziyade, hâlen devam eden dinamik bir düşünme süreci olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Anadolu'dan beslenen yerli bir felsefenin imkânı tarihsel süreklilik ve kavramsal bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Yapılan analizler, Anadolu düşüncesinin tekil ve homojen bir gelenekten ziyade, farklı düşünce damarlarının kesiştiği çok katmanlı bir yapı arz ettiğini göstermektedir. Bu yapı, bir yandan Antik Yunan düşüncesinin rasyonel ve sorgulayıcı mirasını, diğer yandan İslam düşüncesinin özellikle tasavvuf geleneği üzerinden şekillenen bütüncül ve hikmet merkezli yaklaşımını bünyesinde barındırmaktadır. Anadolu, bu iki büyük düşünce havzasını yalnızca tarihsel olarak bir araya getiren bir coğrafya değil onları özgün bir düşünme üslubu içinde yeniden yorumlayan kurucu bir zemindir.

Antik dönemde İyonya filozoflarıyla başlayan akla dayalı açıklama çabası, Anadolu'da düşünmenin mitolojik kalıplardan kurtularak eleştirel bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Bu rasyonel miras, İslam düşüncesinin Anadolu'daki teşekkül sürecinde dışlanmamış aksine irfan geleneğiyle birlikte dönüştürülerek yeni bir epistemolojik ve ontolojik çerçeveye dâhil edilmiştir. Tasavvufun bilgi anlayışı, akli reddetmeden onu kalp, ahlak ve varoluşla tamamlayan bir perspektif sunmuş böylece bilginin salt teorik değil, dönüştürücü bir tecrübe olduğu fikri Anadolu düşüncesinin temel karakterlerinden biri hâline gelmiştir. Bu durum, Anadolu felsefesinin hem rasyonel hem de varoluşsal boyutları birlikte düşünebilen özgün bir zemin sunduğunu ortaya koymaktadır.

Modern dönemde ise Tanzimat'la birlikte yaşanan Batı ile yoğun temas, yerli felsefe tartışmalarını daha da görünür kılmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan temel sorun, Batı düşüncesinin nasıl alınacağı ve yerel düşünce birikimiyle nasıl ilişkilendirileceği meselesi olmuştur. Ziya Gökalp'in medeniyet-hars ayrımı, bu soruna yönelik önemli bir teorik çerçeve sunarken, Cumhuriyet döneminde Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu ve Mümtaz Türhan gibi düşünürler, yerli felsefenin imkânını sistematik biçimde tartışmışlardır. Bu düşünürlerin ortak yönü, felsefeyi tercüme faaliyetleriyle sınırlı görmeyip, yaşanan tecrübe, ahlaki sorumluluk ve kültürel süreklilik üzerinden yeniden düşünmeleridir. Bu yaklaşım, yerli felsefenin yalnızca teorik bir arayış değil, aynı zamanda bir düşünme biçimi ve entelektüel tutum olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede yerli felsefe, Batı düşüncesine alternatif olma iddiası taşımaktan ziyade, onunla eleştirel ve yapıcı bir diyalog kurabilecek özgün bir katkı potansiyeli sunmaktadır. Yerli felsefenin amacı, evrensel felsefi sorunları dışlamak ya da reddetmek değil bu sorunları Anadolu'nun tarihsel hafızası, kültürel birikimi ve irfan geleneği ışığında yeniden ele almaktır. Bu anlamda yerellik, evrenselliğin karşıtı değil onun somutlaştığı ve anlam kazandığı tarihsel bir zemin olarak değerlendirilmelidir.

N, bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi yalnızca akademik metinlerin çoğaltılmasıyla mümkün değildir. Yerli felsefe, aynı zamanda bir düşünme ahlakı, bir entelektüel sorumluluk ve bir varoluş tutumu gerektirir. Anadolu düşüncesinin merkezinde yer alan hikmet anlayışı, bilginin insanı dönüştürmesi gerektiği fikrini temel alır. Bu nedenle yerli felsefe, yalnızca “ne düşündüğümüz” sorusunu değil, “nasıl düşündüğümüz” ve “niçin düşündüğümüz” sorularını da merkeze almalıdır. Böyle bir yaklaşım benimsendiğinde, Anadolu'dan beslenen yerli bir felsefenin, çağdaş felsefi tartışmalara özgün ve kalıcı katkılar sunması mümkün hâle gelecektir.

Kaynakça

- Aristoteles. (2014). *Metafizik* (Çev. A. Arslan). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Arslan, A. (2016). *İlkçağ felsefe tarihi: İyonya doğa filozofları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. S. (2017). *Türk düşüncesinde modernleşme ve felsefe*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Copleston, F. (1993). *Felsefe tarihi: Yunan ve Roma felsefesi* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Çaldak, H. (2019). Dilthey ve Gadamer'de hermeneutik yöntem: Anlamanın tüm koşullarının felsefi olarak değerlendirilmesi ya da bilimsel bir yöntem olarak hermeneutik. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(30), 1409–1422.
- Gadamer, H.-G. (2009). *Hakikat ve yöntem* (H. Arslan, Çev.). Paradigma.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MacIntyre, A. (2001). *After virtue*. University of Notre Dame Press.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self*. Harvard University Press.
- Topçu, N. (1998). *İsyan ahlakı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turhan, M. (1959). *Kültür değişimleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabalcı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1946). *İslam düşüncesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.